

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKO-RESTAURATORSKICH

przy ołtarzu głównym

z kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Wojcieszowie

(województwo dolnośląskie, powiat zlotoryjski)

autor opracowania i fotografii: mgr Jagoda Mugaj

Poznań, 16 lutego 2021 r.

Program prac konserwatorskich i restauratorskich chroniony prawem autorskim.

SPIS TREŚCI

1. IDENTYFIKACJA OBIEKTU.....	3
2. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE, OPIS FORMALNY.....	4
3. TECHNIKA I TECHNOLOGIA	7
4. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ.....	8
5. CEL I ZAŁOŻENIA KONSERWACJI-RESTAURACJI.....	11
6. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH I RESTAURATORSKICH.....	13
7. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA.....	15
8. BIBLIOGRAFIA	33

1. IDENTYFIKACJA OBIEKTU

RODZAJ   ołtarz drewniany

TEMAT   antependium: przedstawienie *Zmartwychwstanie* rzeźby: przedstawienie Matki Boskiej z Dzieciątkiem, św. Barbary oraz św. Rozalii

AUTOR, WARSZTAT, SZKOŁA   lokalny, rzeźba Matki Boskiej warsztat śląski pod wpływem ulmskim, rzeźby św. Rozalii i Barbary: Mistrz H.S.¹

STYL   późnobarokowy, rzeźby późny gotyk

DATOWANIE   1. poł. XVIII w.², rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem 1490 r., rzeźby św. Rozalii i Barbary 1520 r.³

WŁAŚCICIEL/UŻYTKOWNIK   Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Wojcieszowie, ul. Bolesława Chrobrego 201, 59-550 Wojcieszów

WYMIARY   wys. ok. 550 cm x szerokość ok. 300 cm, rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem 110 cm x 35 cm, rzeźby św. Rozalii i Barbary 70 cm x 23 cm

POWIERZCHNIA   ok. 4820 dm²

TECHNIKA ORYGINALNA   drewno, zaprawa kredowo-klejowa, polichromia, złoto i srebro płatkowe (?)

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW   nr rej 580/1 z dnia 12.01.90

WCZEŚNIEJSZE KONSERWACJE LUB RENOWACJE   XX-wieczna nisza w centrum nastawy z umieszczonymi wtórnie rzeźbami, przemalowania w ołtarzu, rzeźby św. Barbary i Rozalii: konserwacja przeprowadzona przez prof. Marię Roznerską w 1969 r., rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem: konserwacja przeprowadzona przez prof. Marię Roznerską w 1969 r. oraz konserwacja przeprowadzona przez mgr Annę Hermanowicz-Hajto w 1990 r.

---

¹ Informacje pochodzące z kart zabytków

² Piecuch B., *Karta zabytku – ołtarz główny z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Wojcieszowie*, BSiDZ w Jeleniej Górze, 1987.

³ Piecuch B., *Karta zabytku – rzeźba św. Rozalia z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Wojcieszowie*, BSiDZ w Jeleniej Górze, 1987, Piecuch B., *Karta zabytku – rzeźba św. Barbara z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Wojcieszowie*, BSiDZ w Jeleniej Górze, 1987.

2. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE, OPIS FORMALNY

Kościół pw. Wniebowstąpienia NMP w Wojcieszowie powstał w 1366 roku⁴. Wystrój w większości jest barokowy, powstał w XVIII wieku. Z tego okresu pochodzą takie zabytki, jak drewniana figura św. Jana Nepomucena i św. Jana Ewangelisty oraz pokrywa chrzcielnicy. Również ołtarz główny pochodzi z tego czasu (wg informacji zawartych w białej karcie datowany jest na 1. połowę XVIII w.).

Ołtarz ma formę architektoniczną, barokową. Mensa jest prosta, w kształcie prostopadłościennej skrzyni z cokołem u podstawy. Antepedium z trzema płycinami – prostokątną na osi i kwadratowymi po bokach. Środkową płycinę tworzy malowidło na podłożu drewnianym przedstawiające scenę Zmartwychwstania Chrystusa. Boczne płyciny wypełnione ornamentem rzeźbionym na granatowym tle. Na mensie nastawa zamknięta od góry łukiem z centralnie umieszczoną wtórną niszą, w której znajdują się rzeźby. Na wysokich cokołach po obu stronach niszy umieszczone są kolumny o kompozytowych głowicach, za nimi pilastry. Po zewnętrznych stronach kolumn znajdują się uszaki w formie spływów wolutowych z dodatkiem ornamentu akantowego i gufrowanej wstęgi. Nad niszą i kolumnami rozbudowany gzyms, na środku którego znajduje się kartusz z chrystogramem IHS. Szczyt zamknięty łukiem uskokowo mieści Oko Opatrzności w glorii promienistej na błękitnym tle. Pomiędzy promieniami uskrzydłone główki aniołków oraz chmury, nad nimi lambrekin i ornament wole oczy. Na szczycie rzeźbiony pelikan stojący na kuli. Dokoła niszy na wzór zdobień ramy występują drobne aplikacje snycerskie, również na cokołach ornamenty *rocaille*. Tabernakulum w formie szafki z półokrągłymi ściankami i dwuskrzydłowymi drzwiczkami z motywem kłosa i winorośli oraz symbolem alfa i omega.

Obraz na antepedium przedstawia Chrystusa Zmartwychwstałego. Jezus przedstawiony jest całopostaciowo, *en trois quarts*, z prawą ręką wzniesioną w górę w geście błogosławieństwa, lewą trzyma chorągiew z chrystogramem IHS. Chrystus odziany jest w czerwony płaszcz przerzucony przez lewe ramię. Stoi na zielonych kamieniach, czy też pagórkach w granatowej nieokreślonej przestrzeni, stopami przygniata szatana pod postacią zielonego węża. Otacza go jasna pomarańczowa poświata. Anatomia postaci oraz rysunek szat na niskim poziomie artystycznym może wskazywać

---

⁴ Kozak S., Steinborn B., *Złotoryja, Chojnów, Świerzawa*, Wrocław 1971, s.168.

na wtórny i amatorski charakter malowidła. Prawdopodobnie w tym miejscu dawniej znajdowała się dekoracja snycerska podobna do sąsiednich płycin mensy.

We wtórnie powstałej niszy znajdują się trzy figury gotyckie, poddane konserwacji przez prof. Marię Roznerską w 1969 roku⁵. Największą z nich jest znajdująca się w centrum niszy rzeźba przedstawiająca Matkę Boską z Dzieciątkiem, datowana na 1490 rok (historia nieznana, obiekt datowany na podstawie analiz porównawczych⁶). Rzeźba była poddana konserwacji również w 1990 roku przez Annę Hermanowicz-Hajto⁷. Maryja ujęta jest całopostaciowo, w lekkim kontrapoście. Głowę ma pochyloną na bok w stronę Dzieciątka, twarz jednak skierowana *en face*. Maryja ma pełne, okrągłe różowe policzki, drobne usta, wyraźne łuki brwi, na głowie złotą koronę. Włosy są długie, brązowe, falowane. Ubrana jest w długą czerwoną suknię pofałdowaną na dole. Na nią narzucony jest złoty płaszcz o błękitnym podbiciu, spięty przy dekolcie. Płaszcz udrapowany i podtrzymywany przy lewym ramieniu, w miejscu gdzie siedzi Dzieciątko przytrzymywane prawą dłonią. Jezus ma brązowe włosy do ramion, drobną Dziecięcą pulchną twarz o różowych policzkach i złotą koronę na głowie. Twarz kieruje w stronę Matki, lewą dłonią dotyka jej włosów, podczas gdy prawa jest wzniesiona w geście błogosławieństwa. Podstawa rzeźby jest niewidoczna w ołtarzu, gdyż zasłania ją dekoracja snycerska w postaci półksiężyca otoczonego u dołu chmurami. W karcie zabytku jest mowa o podstawie przedstawiającej zieloną murawę.

Rzeźba Rozalii datowana jest na 1520 r. i w ołtarzu została umieszczona wtórnie⁸. Przedstawia świętą całopostaciowo, stojącą w kontrapoście. Głowę Rozalia ma skierowaną nieco w dół i pochyloną na lewy bok. W lewej ręce trzyma otwartą księgę, a prawą podtrzymuje złoty płaszcz z zieloną podszewką spięty przy dekolcie. Święta ubrana jest w długą czerwoną suknię spływającą fałdami w dół. Na głowie ma złotą koronę, twarz otaczają brązowe falowane długie włosy.

Rzeźba Barbary pochodzi z tego samego okresu i prawdopodobnie wykonana została w tym samym warsztacie, wykazuje dużo podobieństwo do rzeźby św. Rozalii.

---

⁵ Karty zabytków

⁶ Hermanowicz-Hajto A., *Dokumentacja konserwatorska rzeźby Piękna Madonna z Wojcieszowa k. Jeleniej Góry*, Kraków, 1990, s. 2.

⁷ Ibid.

⁸ Piecuch B., *Karta zabytku – rzeźba św. Rozalia z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Wojcieszowie*, BSiDZ w Jeleniej Górze, 1987.

Św. Barbara przedstawiona jest całopostaciowo, w kontrapoście, *en face*, z głową lekko pochyloną w swoją prawą stronę. Święta ubrana jest w jasnozieloną suknię ze złotym pasem w talii oraz długi złoty płaszcz z czerwoną podszewką. Przy lewym ramieniu podtrzymuje atrybut – wysoką wieżę z hostią i kielichem w bramie⁹. Drugą dłonią podtrzymuje atrybut od dołu. Na głowie święta ma złotą koronę, twarz otaczają długie spływające w dół brązowe falowane włosy.

Rzeźby świętych nie są dobrze widoczne w ołtarzu, zasłonięte są stopy, a także tabliczki z inskrypcjami, które ponoć się znajdują na podstawach.

Obecna forma ołtarza prawdopodobnie tylko w części jest oryginalna. Centralna część nastawy ołtarzowej tworzy bowiem niszę, która jest dość głęboka i zabudowana od tyłu aż do ściany. Zabudowa prawdopodobnie miała za zadanie zasłaniać konstrukcję niszy oraz kryć mechanizm podnoszący i opuszczający obraz prezentowany w święta. Stanowi najmniej estetyczny element ołtarza i raczej nie pełni żadnej funkcji, ze względu na dużo dalszy zasięg niż głębokość niszy. Wskutek tego powstaje dość potężna konstrukcja złożona z wtórnych płyt pilśniowych czy wiórowych. Na niej zamocowane są przewody elektryczne i oświetlenie ołtarza. Gniazdko elektryczne mają bezpośredni kontakt z drewnem, co nie jest bezpiecznym rozwiązaniem. Prawdopodobnie obudowa powstała w 2. połowie XX wieku. Wówczas też wprowadzono wtórnie figurę Matki Boskiej do niszy¹⁰. Figury śś. Barbary i Rozalii jeszcze w latach 60. XX wieku znajdowały się po zewnętrznych stronach kolumn ołtarza. Na archiwalnej fotografii widoczne są ustawione na półkach, dziś nieistniejących. Wcześniej umieszczone były przy ścianie, być może na konsolkach. Współcześnie miejscem przechowywania rzeźb śś. Rozalii i Barbary jest również nisza w ołtarzu głównym. Na zdjęciach archiwalnych nie widać też rzeźbiarskiego elementu u dołu rzeźby Matki Boskiej w postaci półksiężyca. W czasie prac konserwatorskich przy rzeźbie w 1969 usunięto wtórną koronę z głowy Dzieciątka¹¹, nie było jej również w czasie prac w 1990 roku¹². Dziś korona jest zarówno na głowie Matki Boskiej jak i Dzieciątka.

⁹ Piecuch B., *Karta zabytku – rzeźba św. Barbara z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Wojcieszowie*, BSiDZ w Jeleniej Górze, 1987.

¹⁰ Bajdor A., Piecuch B., *Karta zabytku – ołtarz główny z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Wojcieszowie*, BSiDZ w Jeleniej Górze, 1987.

¹¹ Bajdor A., Piecuch B., *Karta zabytku – rzeźba Matka Boska z Dzieciątkiem z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Wojcieszowie*, BSiDZ w Jeleniej Górze, 1987.

¹² Hermanowicz-Hajto A., *Dokumentacja konserwatorska rzeźby Piękna Madonna z Wojcieszowa k. Jeleniej Góry*, Kraków, 1990.

3. TECHNIKA I TECHNOLOGIA

Ołtarz wykonany jest z drewna. Technika oryginalna to prawdopodobnie polichromia na zaprawie kredowo-klejowej oraz złocenia (ewentualnie srebrzenia) na zaprawie kredowo-klejowej i pulmencie. Trudno stwierdzić w tym momencie rodzaj, ale także kolor oryginalnych warstw ze względu na występowanie przemalowań. Prawdopodobnie widoczna teraz marmoryzacja jest warstwą wtórną. W białej karcie zabytku widoczne są dwie inne aranżacje ołtarza (lata 60. oraz lata 90. XX wieku) oraz określenie kolorystyki jako jasnej (białej i błękitnej)¹³.

Dekoracje złożone prawdopodobnie wykonane były oryginalnie złotem płatkowym na czerwonym pulmencie, przynajmniej w niektórych partiach, ponieważ takie ślady widoczne są w ubytkach i miejscach przemyć, przetarć.

W części szczytowej ołtarza widoczne są białe główki aniołków. Karnacje nie są polichromowane, lecz przemalowane na białą. Może to wskazywać na pierwotne zastosowanie dekoracji *chipolin*.

Wtórnymi elementami ołtarza są: nisza mieszcząca dziś gotyckie figury oraz cała jej zabudowa w tylnej części ołtarza, a także prawdopodobnie malowidło na przedniej ścianie mensy w środkowej płycinie. W karcie zabytku widnieją też informacje o wtórnym charakterze zdobień na drzwiczkach tabernakulum¹⁴.

Informacje na temat pierwotnego miejsca przechowywania gotyckich figur być może znajdują się w dokumentacji konserwatorskiej dotyczącej prac przy tych obiektach. Tam również można próbować odszukać archiwalne fotografie ołtarza, gdyż w czasie konserwacji w 1969 r. był on już miejscem przechowywania tychże figur. Również tam należałoby poszukać w pierwszej kolejności informacji na temat techniki wykonania rzeźb i ewentualnie przeprowadzonych przy okazji konserwacji badań próbek pobranych z obiektów.

---

¹³ Bajdor A., Piecuch B., *Karta zabytku – ołtarz główny z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Wojcieszowie*, BSiDZ w Jeleniej Górze, 1987.

¹⁴ Ibidem.

4. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Ogólny stan zachowania obiektu jest zły. Przede wszystkim jest on silnie zabrudzony, przez co zniekształcona jest kolorystyka obiektu. Brud widoczny jest zwłaszcza w partiach jasnych, w zagłębieniach formy, w zakamarkach. Występuje na całej powierzchni obiektu, kurz pojawia się też na odwrociach, z tyłu ołtarza.

Drewno zostało w wielu miejscach uszkodzone mechanicznie. Brakuje prawej dłoni św. Rozalii, co zanotowano w roku 1989 przy aktualizacji karty zabytku¹⁵, a więc po konserwacji w latach 60. Być może brakuje też innych drobnych elementów, np. promieni przy glorii, pojedynczych fragmentów ornamentów w wyższych partiach. Zaobserwowano otwory wylotowe owadów. Kształt i wielkość otworów mogą świadczyć o występowaniu w obiekcie kołatków domowych (*Anobium punctatum*)¹⁶. Wskazuje to na nieprawidłowe warunki panujące we wnętrzu kościoła sprzyjające rozwojowi owadów. Być może siedliska są już nieaktywne, jednak drewno osłabione przez owady wymaga wzmocnienia i uzupełnienia ubytków.

Ubytki pojawiają się także w partiach zaprawy, oczywiście w miejscach ubytków drewna, ale też innych, w których drewno jest odsłonięte. Zaprawa w niektórych miejscach została wypłukana, prawdopodobnie w skutek nieprawidłowej pielęgnacji obiektu i mycia wodą. Ubytki pojawiają się w niektórych partiach w wyniku słabej adhezji zaprawy do podłoża. Tam jest ona spękana, tworzy pęcherze i przez to w dalszej kolejności odpada.

Warstwa malarska wykazuje również w wielu miejscach odspojenia i słabą przyczepność do podłoża, w wyniku czego powstają ubytki. Jednak prawdopodobnie nie jest to warstwa oryginalna, lecz przemalowanie. Można jednak przypuszczać, że wtórne warstwy miały za zadanie poprawić estetykę obiektu. Prawdopodobnie więc oryginalne warstwy nie były w dobrym stanie.

Przemalowania pojawiają się na całej powierzchni obiektu. Tak przypuszcza się, wnioskując na podstawie obserwacji (widoczne zachłapania na ornamentach) oraz fotografii zawartych w kartach zabytków. Liczba i rodzaj warstw przemalowań oraz kolor i rodzaj warstw oryginalnych są w tym momencie nieznane.

---

¹⁵ Piecuch B., *Karta zabytku – rzeźba św. Rozalia z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Wojcieszowie*, BSiDZ w Jeleniej Górze, 1987.

¹⁶ Strzelczyk A., Karbowska-Berent J., *Drobnoustroje i owady niszczące zabytki i ich zwalczanie*, Toruń 2004, s. 160.

Ponieważ w obiekcie występują przemalowania, należy przypuszczać, że również złocenia mogą nie być oryginalne. W tym momencie widoczna dekoracja pozłotnicza to złoto płatkowe na czerwonym pulmencie. Ze względu na szlachetny charakter techniki być może jest oryginalna i nigdy nie była pokrywana wtórnymi warstwami lub też została zrekonstruowana w oryginalnej technice wykonania. Pozłota jest wypłukana w wielu miejscach lub przetarta, zwłaszcza na krawędziach. Widoczny jest pulment, który jest także zabrudzony, podobnie jak pozłota. W kartach zabytku widnieje też informacja o zabrudzeniach rzeźb, które zostały poddane konserwacji w 1969 roku oraz szernieniu złota. Być może świadczy to o korozji złocień, czyli w takim razie szlagmetal, który w przeciwieństwie do złota poddaje się korozji.

Również malowidło na drewnie znajdujące się na przedniej ścianie mensy wydaje się wtórne. Poziom artystyczny (anatomia postaci, rysunek szat) nie są poprawne. W karcie zabytku nie pojawiają się informacje na temat malowidła. W latach 90. XX wieku występowały tam ornamenty snycerskie¹⁷. Należałoby ustalić, kiedy powstało malowidło i czy ma jakąkolwiek wartość historyczną lub zabytkową. Przyjmuje się możliwość likwidacji tego elementu ze względu na jego wtórny i współczesny charakter, a następnie zastąpienie ornamentem występującym dawniej w tym miejscu, ewentualnie jego rekonstrukcją.

Ołtarz posiada jeszcze więcej wtórnych i niepotrzebnych elementów. Nisza znajdująca się w centrum ołtarza pierwotnie nie występowała, została dobudowana w XX wieku. Jej obudowa ze wszystkich stron z tyłu ołtarza jest nieestetyczna, wykonana z nieszlachetnych materiałów, płyt drewnopochodnych. Funkcja tej obudowy nie jest do końca znana, prawdopodobnie miała tylko zakrywać wystający fragment niszy i mieścić w sobie elementy związane z mechanizmem podnoszenia obrazu. Wydaje się nie tylko niepotrzebna i nieestetyczna, ale również niebezpieczna, ponieważ umieszczone zostały na niej gniazdka elektryczne, niezabezpieczone i nieosłonięte przewody, które mogą doprowadzić do zwarcia a nawet pożaru w przypadku uszkodzenia mechanicznego itp. W ołtarzu zamontowanych jest także kilka współczesnych lampek, które przyłączone są do zabytkowych gzymsów i cokołów. Stanowią element niepasujący do historycznego charakteru ołtarza i być może uszkadzają jego strukturę.

W ołtarzu wstawiono wtórnie trzy zabytkowe późnogotyckie rzeźby. Wcześniej znajdowały się na ścianach (być może na konsolkach w przestrzeni prezbiterium). Miejsce dla

---

¹⁷ Bajdor A., Piecuch B., *Karta zabytku – ołtarz główny z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Wojcieszowie*, BSiDZ w Jeleniej Górze, 1987.

przechowywania rzeźb wydaje się bezpieczne, choć nie pozwala na pełną ekspozycję w sposób zamierzony przez autorów, ponieważ nie są widoczne niektóre elementy, zwłaszcza podstawy, elementy anatomii w dolnej części, oraz kompozycyjne zakończenie fałd sukni, połączone buciki itp., a także inskrypcje na tabliczkach umieszczonych z przodu na podstawach. Wtórne elementy mogą występować również w obrębie samych rzeźb, ponieważ w kartach zabytku widnieje informacja o usunięciu korony Dzieciątka, podczas gdy dziś ona występuje.

W 1969 roku została wykonana konserwacja przez bardzo dobrego specjalistę w tej dziedzinie – prof. Marię Roznerską. Zanotowano w kartach zabytków takie wykonane zabiegi jak: dezynsekcja i impregnacja, usunięcie przemalowań od warstwy oryginalnej, uzupełnienie ubytków zaprawy oraz punktowanie. Prawdopodobnie dokumentacja konserwatorska zawiera szczegółowy opis wykonanych zabiegów i zastosowanych środków, być może także wyniki badań pobranych próbek itp. Po 20 latach od wykonanej konserwacji zanotowano pewne zmiany w zastosowanych materiałach, m.in. plamy w partii polichromii oraz szernienie złocień. Dodatkowo wskazano na brak prawej dłoni św. Rozalii, ubytki w podstawie rzeźby św. Barbary oraz konieczność oczyszczenia z kurzu¹⁸. A więc można przypuszczać, że pewne zabiegi konserwatorskie wymagają powtórzenia ze względu na zmiany optyczne lub inne w zastosowanych materiałach, być może regeneracji bądź wymiany materiałów konserwatorskich na nowsze. W 1990 roku przeprowadzono konserwację rzeźby Matki Boskiej, a ich wykonawcą była Anna Hermanowicz-Hajto. Stwierdzono naturalne starzenie materiałów użytych w poprzedniej konserwacji oraz powstanie nowych pęcherzy w zaprawie. Prace obejmowały¹⁹: dezynsekcję, podklejanie, usunięcie pociemniałego goldlaku, pociemniałych retuszy olejnych oraz „pociemniałych nowych złocień” (co może wskazywać na ich wykonanie szlagmetalem), uzupełniono listek w koronie i pozłociono ją całkowicie na nowo złotem płatkowym na poler. Uzupełniono ubytki zaprawy oraz wykonano retusze olejne, uzupełnienia srebrem w proszku, a złocenia na płaszczu wykonano złotem w proszku na poler na podkładzie z żółtego pulmentu. Można przypuszczać, że część z tych uzupełnień ponownie pociemniało po 30 latach i wymaga przeglądu. Natomiast uzupełnienia tylko w miejscach ubytków szlachetnymi technikami i metodą punktowania są jak najbardziej słuszne i należałoby zastosować taką samą (czy też podobną) technikę konserwacji przy rzeźbach.

---

¹⁸ Karty zabytków.

¹⁹ Hermanowicz-Hajto A., *Dokumentacja konserwatorska rzeźby Piękna Madonna z Wojcieszowa k. Jeleniej Góry*, Kraków, 1990.

5. CEL I ZAŁOŻENIA KONSERWACJI-RESTAURACJI

Głównym założeniem konserwatorskim jest powstrzymanie procesów starzenia obiektu i jego degradacji. Przede wszystkim więc powinny zostać przeprowadzone: dezynsekcja, która nawet w przypadku źerowisk nieaktywnych ma za zadanie wprowadzić element konserwacji profilaktycznej, oraz podklejanie pęcherzy w zaprawie.

Usunięcie brudu poprawia estetykę obiektu, nie pozwala na rozwój mikroorganizmów i umożliwia wprowadzenie zabiegów restauratorskich, czyli uzupełnienie ubytków warstw. Dzięki uzupełnieniu ubytków zachowana będzie ciągłość warstw technologicznych, co spowoduje integrację wszystkich części obiektu, jego spójność wizualną.

Celem konserwacji i restauracji jest przywrócenie estetyki obiektu, wyglądu jak najbardziej zbliżonego do pierwotnego zamierzenia autora. Prace powinny więc polegać na usunięciu wtórnych nawarstwień i uwidocznieniu oryginalne kolory i rodzaj dekoracji, co można osiągnąć przez oczyszczenie, usunięcie przemalowań, a także uzupełnienie ubytków. Zakłada się usunięcie przemalowań i uzupełnienie ubytków oryginalnej warstwy. W przypadku wątpliwości co do stanu zachowania tej warstwy czy też ewentualnie konieczności pozostawienia którejś z warstw przemalowań należy skonsultować się z DWKZ. Istotnym elementem profilaktyki jest zastosowanie werniksu chroniącego powierzchnię warstwy malarskiej i nadający odpowiedni, bliski oryginalnemu, stopień połysku.

Należy sprawdzić, jakiego rodzaju dekoracje pozłotnicze są oryginalnymi. W przypadku dość dobrego stanu zachowania można rozważyć uzupełnienie ubytków złocień oraz srebrzeń. W przypadku bardzo złego stanu ich zachowania wydaje się konieczne wykonanie tych elementów w formie rekonstrukcji z zastosowaniem najwyższej jakości materiałów, a więc złota płatkowego 23 $\frac{3}{4}$ karata oraz srebra prawdziwego. Wykonane na nowo srebrzenia nie powinny jednak wyróżniać się zbyt współczesnym charakterem, dlatego wskazane jest zastosowanie efektu „mżenia”, uzyskanego przez rekonstrukcję graficzną kropką.

Ołtarz przez lata uległ przekształceniom. Wydaje się konieczne usunąć te elementy, które wpływają szkodliwie na estetykę obiektu czy też decydują o bezpieczeństwie. Inne można pozostawić, ze względu na małą szkodliwość. Elementem, który mógłby pozostać

wyduje się nisza, niewystępująca pierwotnie, lecz mieszcząca dziś późnogotyckie rzeźby. Konstrukcja niszy jest już ściśle powiązana z konstrukcją ołtarza i jej przebudowa mogłaby naruszyć substancję zabytkową. Natomiast duży problem stanowi obudowa niszy, która składa się z płyt wiórowych i pilśniowych tworzących sporej wielkości konstrukcję mającą zasłonić odwrocie niszy. Wydaje się możliwe zlikwidowanie tych elementów i zastąpienie wykonanym z drewna elementem podtrzymującym niszę i zabezpieczającym ją. Nowy element będzie bardziej estetyczny, wykonany ze szlachetniejszego materiału i mniej zabudowujący odwrocie ołtarza. Nie wpłynie również negatywnie na estetykę całego wnętrza świątyni. Zabezpieczenie, osłonięcie oraz ograniczenie liczby kabli i gniazdek elektrycznych uporządkuje optycznie przestrzeń prezbiterium, a także wpłynie pozytywnie na poprawę bezpieczeństwa zarówno dla zabytku, jak i ludzi użytkujących tę przestrzeń.

Konserwacji i restauracji należy poddać najbardziej wartościowe historycznie i artystycznie elementy ołtarza – rzeźby późnogotyckie. Należy brać pod uwagę wysoką jakość konserwacji przeprowadzonej w roku 1969 oraz 1990 i wykonać tylko niezbędne zabiegi. Wydaje się jednak oczywiste, że materiały konserwatorskie mogły ulec zmianom, takim jak starzenie spoin klejowych czy też zmiany optyczne retuszy. Konieczne jest uzupełnienie jedynie ubytków w rzeźbach z pozostawieniem nienaruszonej substancji zabytkowej oryginalnej.

Na początku prac konserwatorskich konieczne jest wykonanie odkrywek i w koniecznych przypadkach również badań mikrochemicznych, które pozwolą na ustalenie warstw oryginalnych i wtórnych. W przypadku ustalenia wtórnego i współczesnego charakteru malowidła na mense należy usunąć je, powracając do pierwotnej dekoracji snycerskiej bądź wykonać jej rekonstrukcję na podstawie zachowanych fotografii i przykładów analogicznych.

6. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH I RESTAURATORSKICH

Wszystkie zabiegi konserwatorskie powinny zostać poprzedzone wykonaniem prób w celu dostosowania najodpowiedniejszego środka, jak również metody jego aplikacji, stężenia procentowego itp.

Planowane zabiegi konserwatorskie i restauratorskie przy ołtarzu:

1. Demontaż i zabezpieczenie rzeźb, tabernakulum, obrazu oraz detalu rzeźbiarskiego.
2. Demontaż elektryki i zabudowy niszy. Ewentualnie demontaż innych elementów ołtarza.
3. Wstępne oczyszczenie z luźnych zabrudzeń powierzchniowych (miotelki, pędzle, odkurzacz).
4. Dezynsekcja (metoda iniekcyjna oraz pędzlowanie, np. XiRein, PerXil).
5. Impregnacja (Paraloid B-72 w toluenie, ksylenie, pędzlowanie i iniekcynie).
6. Wykonanie odkrywek (skalpel, środki do usuwania przemałowań).
7. Oczyszczenie z zabrudzeń (środki powierzchniowo czynne, mydło marsylskie, pędzle, szczotki, ew. rozpuszczalniki).
8. Usunięcie przemałowań (metody mechaniczne – skalpel, oraz chemiczne – środki do usuwania przemałowań, Abbeizer, Bondex itp.).
9. Usunięcie wtórnych elementów (nieprawidłowe kity, gwoździe, pinezki itp.).
10. Sklejanie pęknięć, wzmocnienie połączeń (klej poliuretanowy, Titebond, ściski).
11. Uzupełnienie ubytków drewna (dwuskładnikowa żywica epoksydowa Araldite SV/HV).
12. Rekonstrukcje brakujących elementów drewnianych (Araldite, drewno poddane dezynsekcji).
13. Podklejanie zapraw wykazujących słabą adhezję (POW, klej króliczy).
14. Uzupełnienie ubytków zaprawy kitem akrylowym Tikkurila Colowood. Nałożenie warstw zaprawy pod złocenia.
15. Szlifowanie zaprawy pod złocenia, izolacja.
16. Nałożenie warstw pulmentu Charbonnel Le Franc oraz Selhamin w kolorze zbliżonym do oryginalnego.
17. W przypadku dobrego stanu zachowania złocień wykonanych złotem i srebrem prawdziwym – uzupełnienie ubytków w szlachetnej technice. W przypadku złego stanu zachowania: wykonanie nowych złocień złotem prawdziwym 23 ¾ karata na pulmencie w technikach na poler i na mat. Ewentualnie srebrzenie

w przypadku odkrycia śladów srebrzeń za pomocą srebra prawdziwego w proszku, techniki na mat i poler.

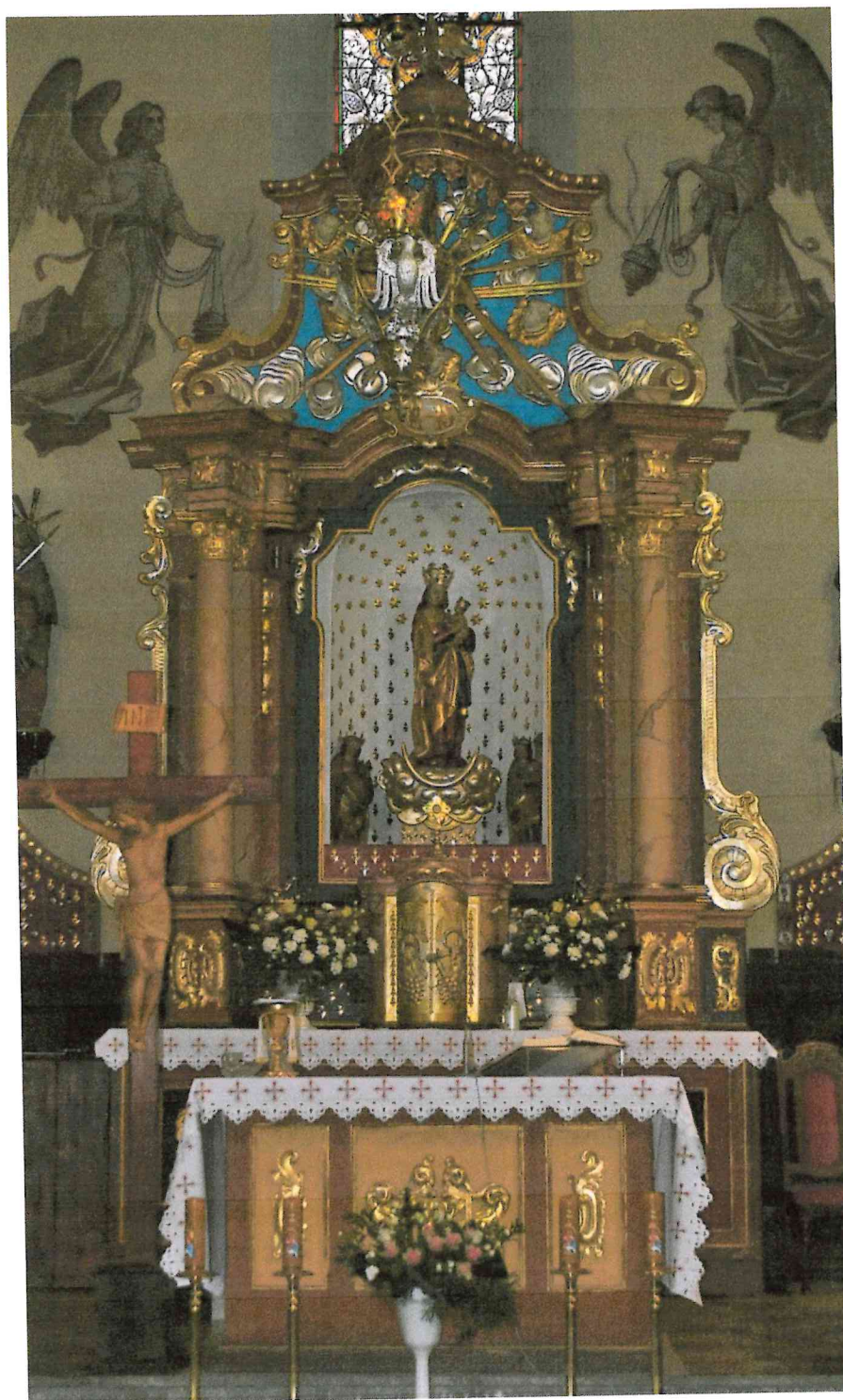
18. Uzupełnienie ubytków warstwy malarskiej na elementach polichromowanych za pomocą farb akrylowych lub ketonowo-mastyksowych lub innych konserwatorskich. W szerokich rekonstrukcjach topowanie.
19. Zawerniksowanie polichromii werniksem końcowym satynowym.
20. Zabezpieczenie srebrzeń (np. Zaponlack).
21. Konserwacja elementów metalowych tabernakulum – oczyszczenie, ew. pozłocenie, zabezpieczenie.
22. Usunięcie zmienionych optycznie laserunków rzeźb, goldlaku itp.
23. Usunięcie zmienionych optycznie retuszy rzeźb i zastąpienie nowymi, wykonanymi za pomocą farb ketonowo-mastyksowych lub akwarelowych. Metoda graficzna kropki lub kreski.
24. W przypadku szernienia szlagmetal na rzeźbach zastąpienie go złotem płatkowym lub proszkowym (w zależności od wielkości ubytków i stanu zachowania) 23 $\frac{3}{4}$ karata.
25. Zastąpienie zabudowy niszy od odwrocia i po bokach ołtarza wzmocnieniem konstrukcji i wykonaniem ewentualnie stelażem drewnianym podtrzymującym ciężar niszy. Dezynsekcja profilaktyczna wszystkich nowych elementów drewnianych.
26. Montaż rzeźb i zdemontowanych wcześniej detali rzeźbiarskich w ołtarzu.
27. W porozumieniu z DWKZ wymiana starego mechanizmu podnoszącego obraz na nowy, bezpieczny dla obrazu, być może nieautomatyczny.

7. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

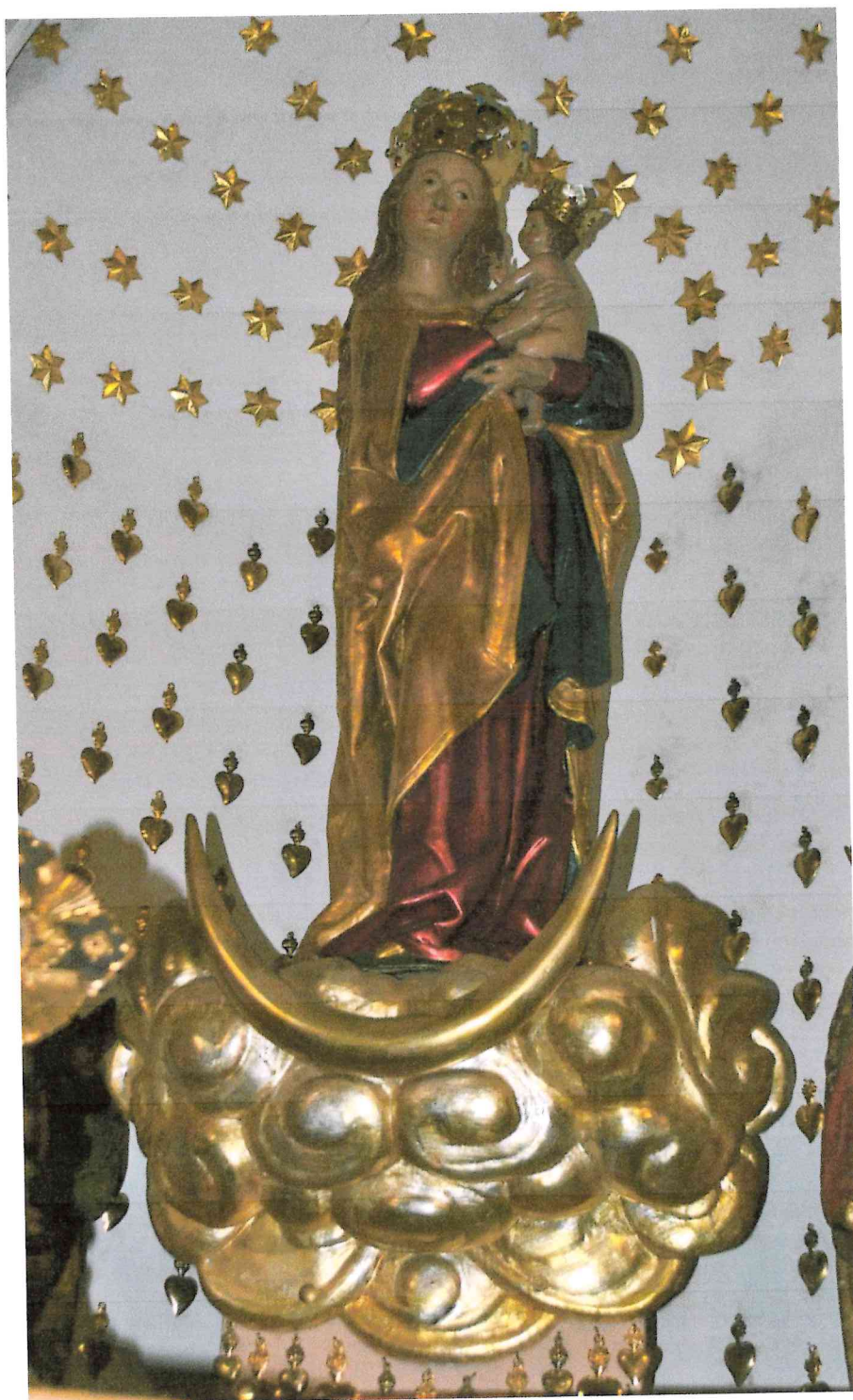
Fot. 1. Ołtarz główny przed konserwacją.

Fot. 2. Ołtarz główny przed konserwacją. Widok całości.

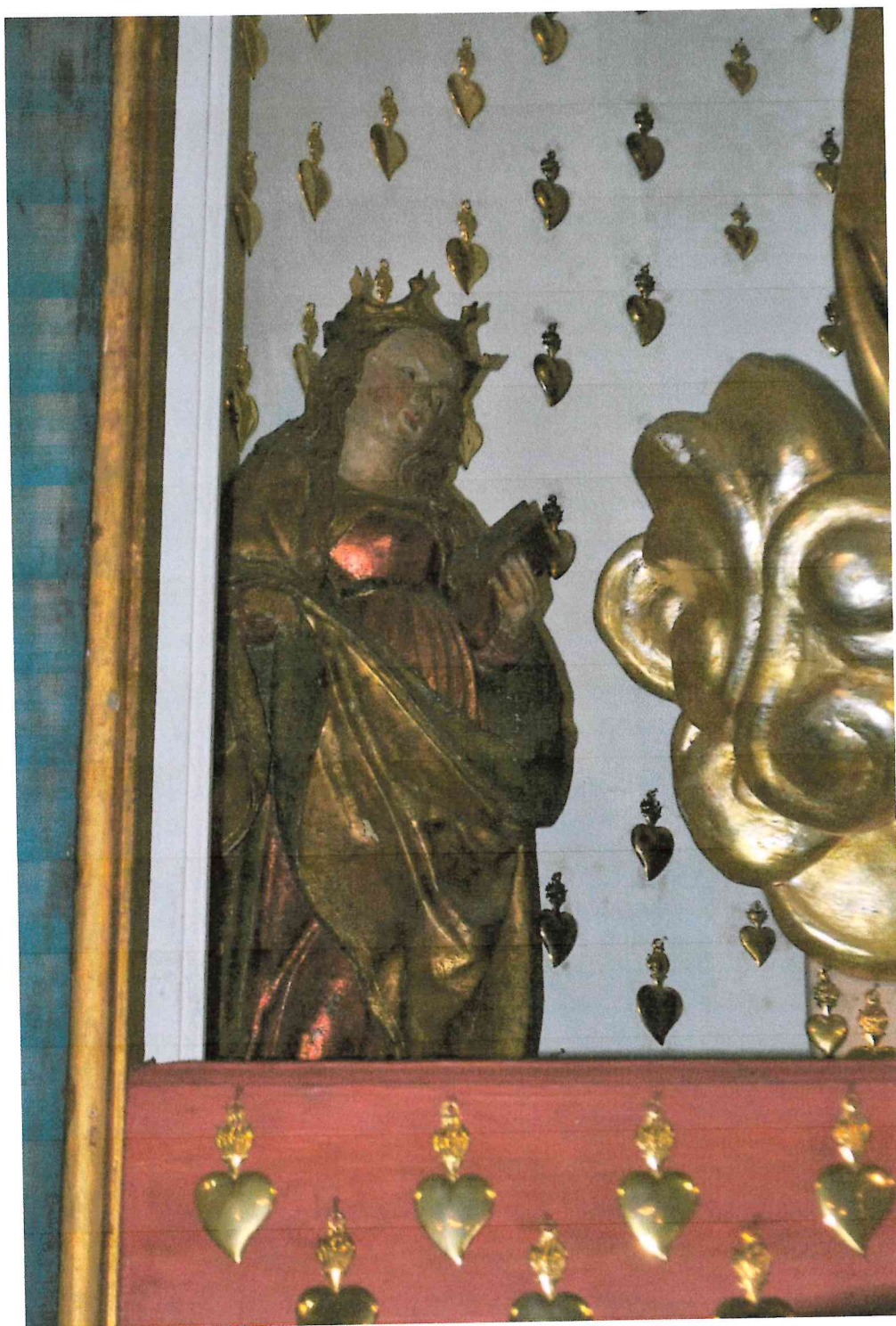
Fot. 3. Rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem w ołtarzu.

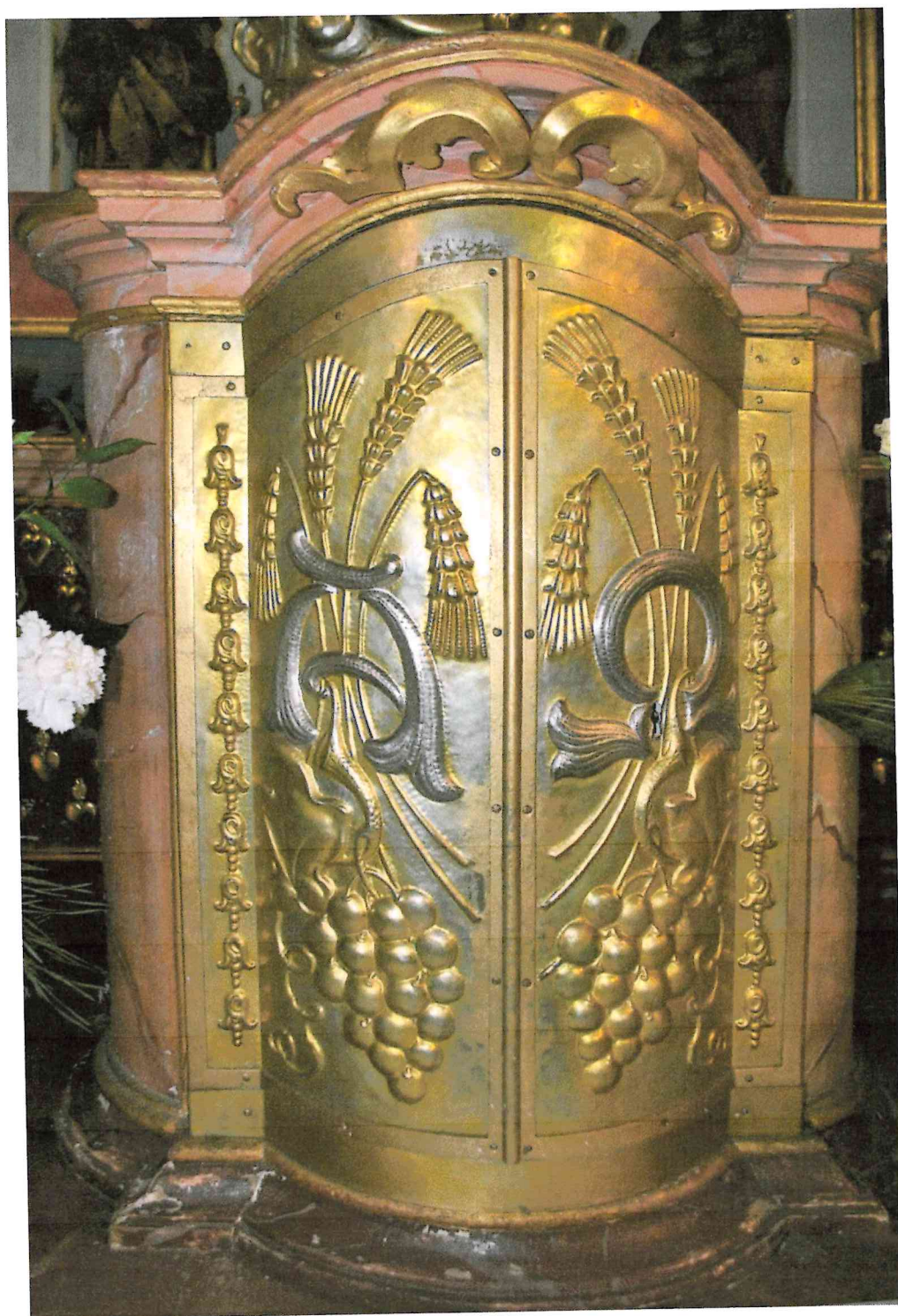
Fot. 4. Rzeźba św. Barbary w ołtarzu.

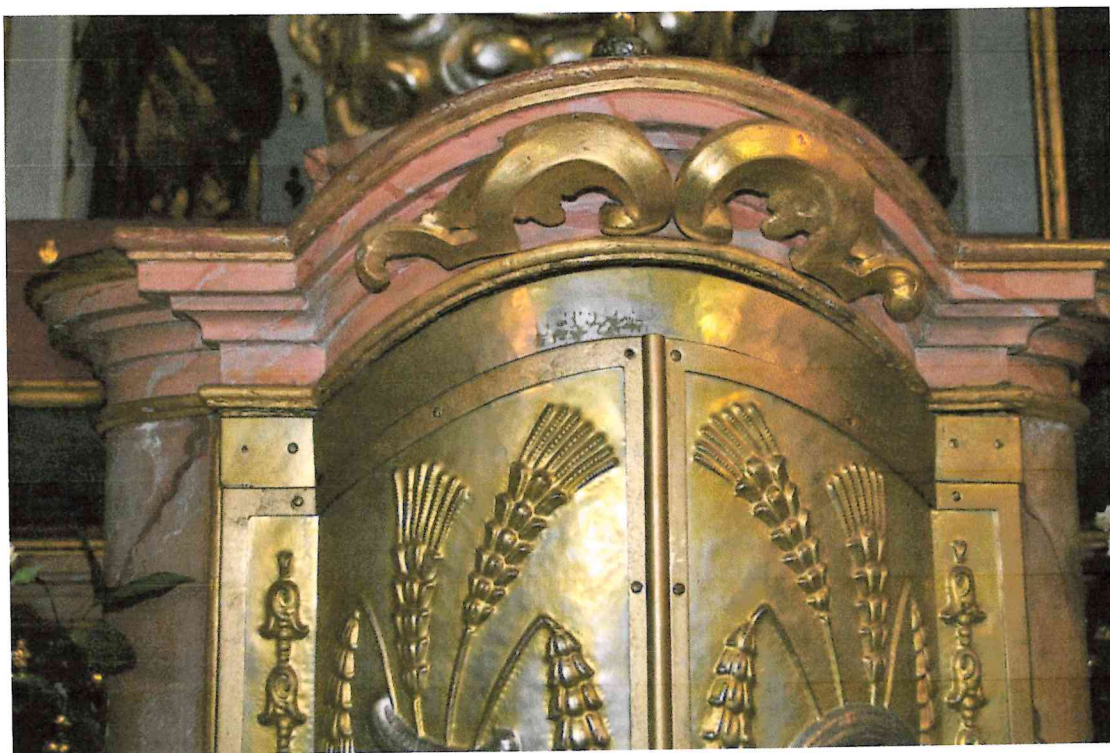
Fot. 5. Rzeźba św. Rozalii w ołtarzu.

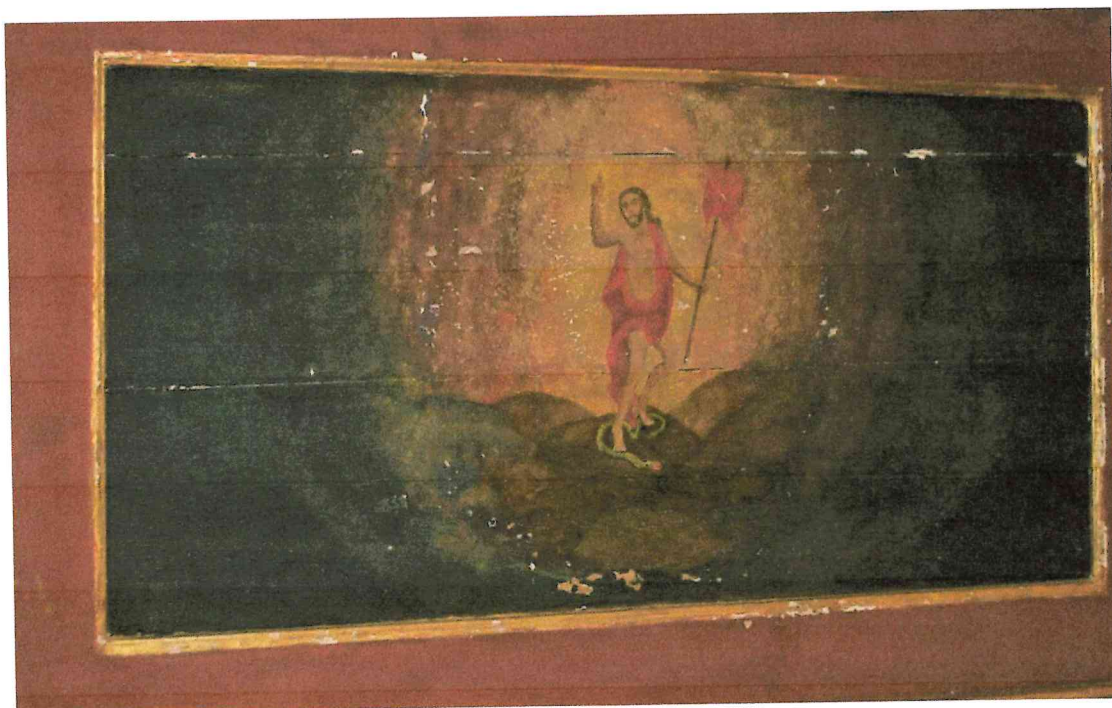
Fot. 6. Stan zachowania tabernakulum.

Fot. 7. Tabernakulum przed konserwacją, fragment.

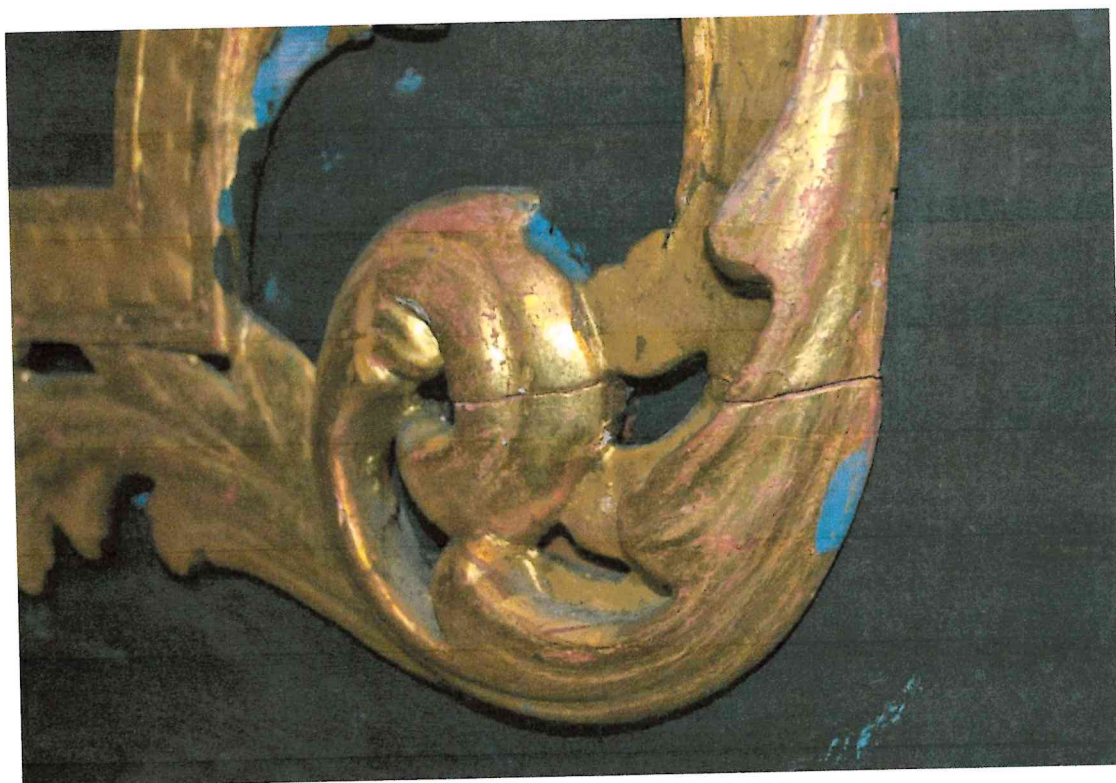
Fot. 8. Malowidło na mensie.

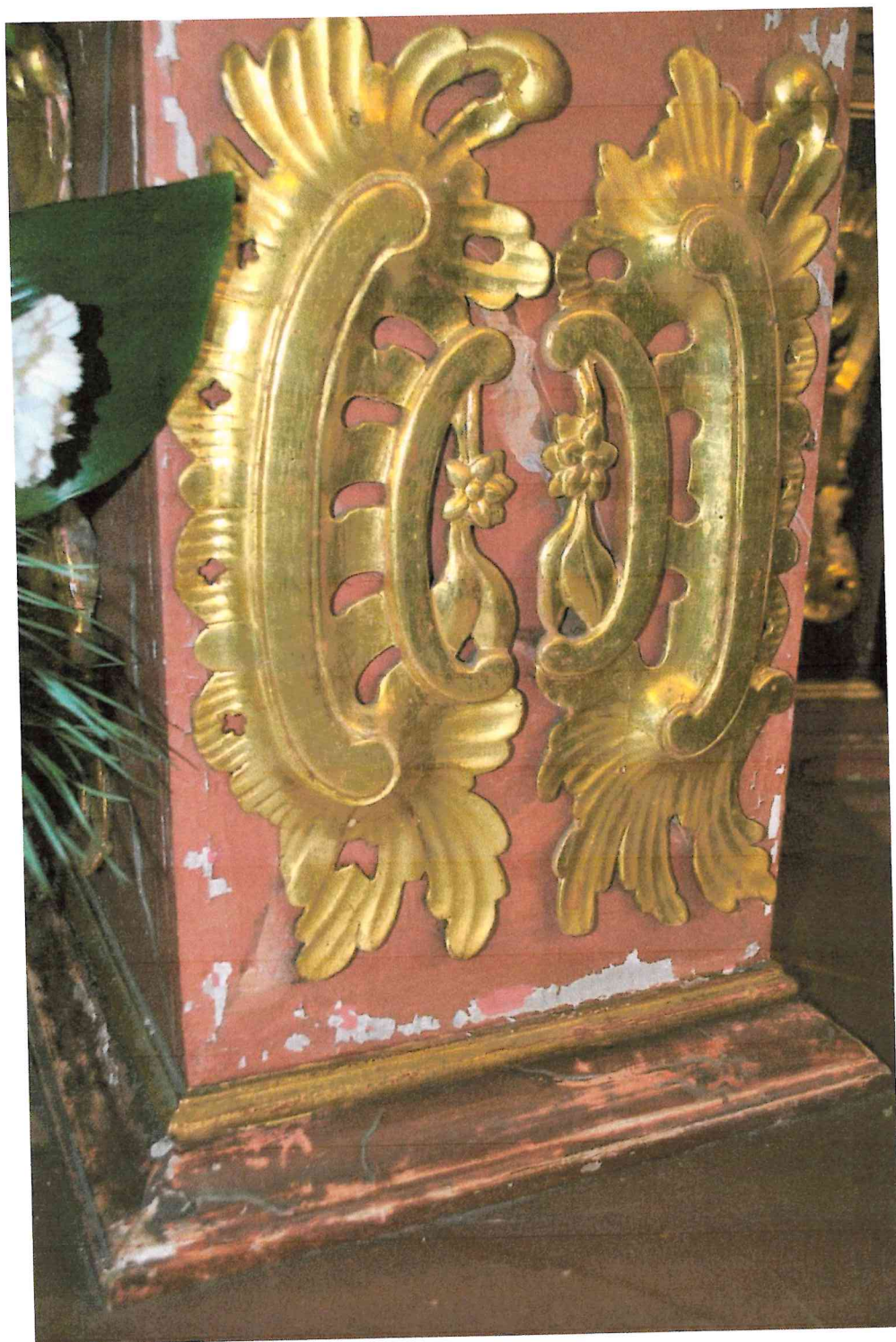
Fot. 9. Ołtarz główny przed konserwacją, fragment. Widoczne przetarcia pozłoty.

Fot. 10. Ołtarz główny przed konserwacją, fragment. Widoczne przemalowania nachodzące na detal rzeźbiarski.

Fot. 11. Ołtarz główny przed konserwacją, fragment. Widoczne ubytki warstw.

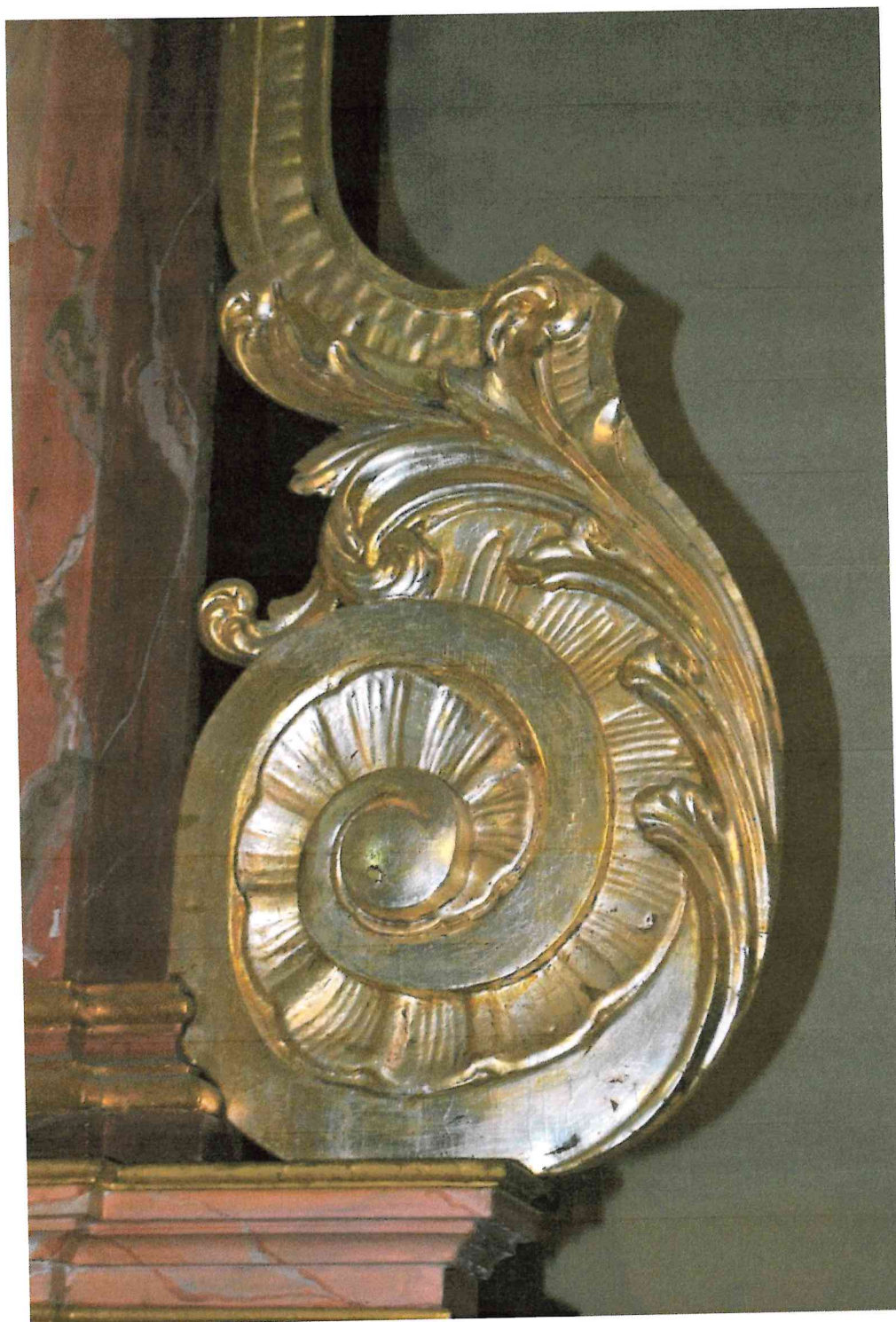
Fot. 12. Ołtarz główny przed konserwacją, fragment. Widoczne zamontowane oświetlenie.

Fot. 13. Ołtarz główny przed konserwacją, fragment.

Fot. 14. Ołtarz główny przed konserwacją, fragment.

Fot. 15. Ołtarz główny przed konserwacją, fragment. Widoczne odspojenia warstw, prawdopodobnie przemalowań.

Fot. 16. Ołtarz główny przed konserwacją, fragment. Widoczne ubytki i przemalowania.

Fot. 17. Ołtarz główny przed konserwacją, fragment. Widoczne liczne ubytki.

Fot. 18. Ołtarz główny przed konserwacją, fragment. Widoczna zabudowa tyłu ołtarza.

Fot. 19. Ołtarz główny przed konserwacją, fragment. Widoczna zabudowa tyłu ołtarza.

Fot. 20. Ołtarz główny przed konserwacją, fragment. Widoczna konstrukcja niszy ponad zabudową z płyt.

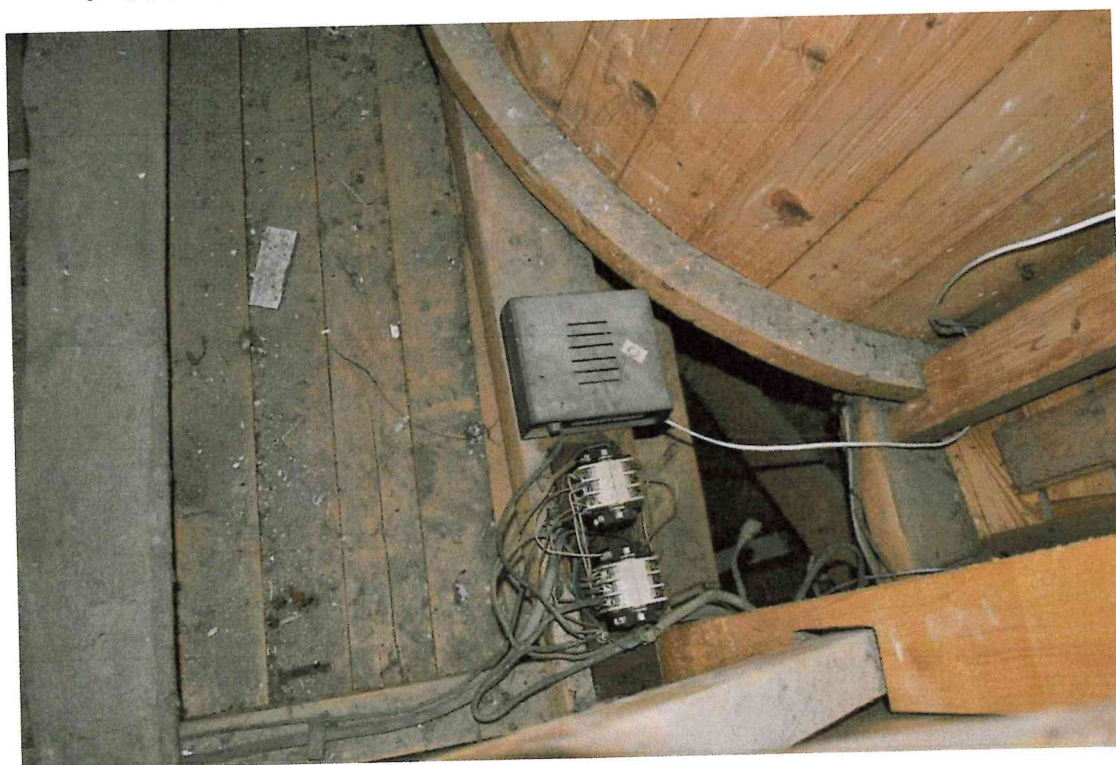
Fot. 21. Ołtarz główny przed konserwacją, fragment. Widoczna konstrukcja niszy ponad zabudową z płyt.

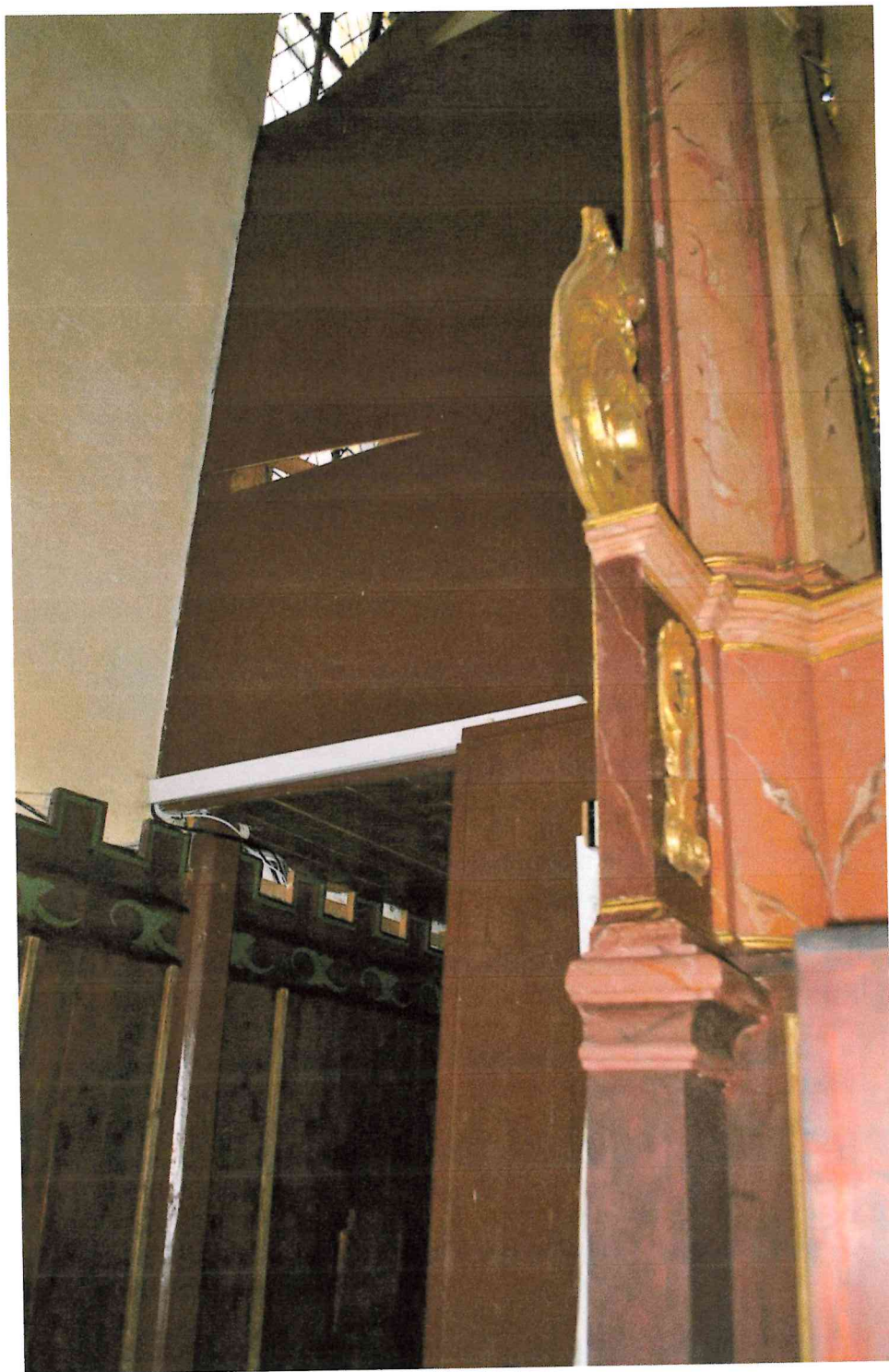
Fot. 22. Ołtarz główny przed konserwacją, fragment. Widoczny kurz i okablowanie.

Fot. 23. Ołtarz główny przed konserwacją, fragment. Widoczny mechanizm podnoszący obraz znajdujący się za niszą. Spora odległość od zakończenia niszy do ściany.

Fot. 24. Ołtarz główny przed konserwacją, fragment. Zabudowa niszy.

8. BIBLIOGRAFIA

1. Bajdor A., Piecuch B., *Karta zabytku – ołtarz główny z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Wojcieszowie*, BSiDZ w Jeleniej Górze, 1987.
2. Bajdor A., Piecuch B., *Karta zabytku – rzeźba Matka Boska z Dzieciątkiem z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Wojcieszowie*, BSiDZ w Jeleniej Górze, 1987.
3. Chisesi I., *Co to za święty? Sztuka czytania obrazów. Słownik ikonografii*, Kielce 2018.
4. Hermanowicz-Hajto A., *Dokumentacja konserwatorska rzeźby Piękna Madonna z Wojcieszowa k. Jeleniej Góry*, Kraków, 1990.
5. Kozak S., Steinborn B., *Złotoryja, Chojnów, Świerzawa*, Wrocław 1971.
6. Marecki J., Rotter L., *Jak czytać wizerunki świętych. Leksykon atrybutów i symboli hagiograficznych*, Kraków 2009.
1. Piecuch B., *Karta zabytku – rzeźba św. Barbara z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Wojcieszowie*, BSiDZ w Jeleniej Górze, 1987.
2. Piecuch B., *Karta zabytku – rzeźba św. Rozalia z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Wojcieszowie*, BSiDZ w Jeleniej Górze, 1987.
3. Roznerska M., *Dokumentacja konserwatorska trzech figur drewnianych: Matki Boskiej z Dzieciątkiem, św. Barbary, św. Rozalii z kościoła w Wojcieszowie*, Toruń, 1969.
4. Strzelczyk A., Karbowska-Berent J., *Drobnoustroje i owady niszczące zabytki i ich zwalczanie*, Toruń 2004.
5. Tylewicz A., *Sztuka złotnictwa i inne techniki zdobienia*, Poznań 2007.